

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК 316.46:159

doi: 10.20998/2616-3241.2020.1.02

Олександр Романовський

професор, доктор педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. І. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-0602-9395

E-mail: romanovskiyy_a_khpi@ukr.net

Олександр Пономарьов

професор, кандидат технічних наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. І. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна

E-mail: palex37@ukr.net

Іліаш Ніколає

професор, доктор технічних наук,
Почесний Президент Петрошанського університету; Румунія

E-mail: iliasnic@yahoo.com

УПРАВЛІННЯ СОБОЮ ЯК ЧИННИК ЖИТТЄВОГО УСПІХУ

Анотація: Розглянуто сенс і характерні особливості феномену управління «людиною» самою собою. Показано, як рівень розвитку цієї здатності впливає на ефективність професійної діяльності людини, а відтак і на досягнення нею свого життєвого успіху. Проаналізовано загальну структуру особистісного самоврядування. Теоретичні положення статті перевірені експериментальним визначенням рівня розвитку здатності студентів управляти собою. Порівняно ці характеристики майбутніх інженерів і гуманітаріїв. Доведено, що професійний вибір неістотно впливає на цю здатність, а вирішальними чинниками постають мотивація і розвиненість морально-вольових якостей.

Ключові слова: управління собою, особистісне самоврядування, експериментальна перевірка, вплив професійного вибору, домінуючі чинники, мотивація, розвиток морально-вольових якостей, життєвий успіх.

Oleksandr Romanovs'kyj

professor, doctor of pedagogical sciences, a corresponding member of NAPS Ukraine head of the pedagogy and psychology of social systems management department by the academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine

Email: romanovskiyy_a_khpi@ukr.net

© Олександр Романовський, Олександр Пономарьов, Іліаш Ніколає, 2020

Oleksandr Ponomar'ov

professor (technical sciences) of the pedagogy and psychology of social systems management
department by the academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv
Polytechnic Institute»; Kharkiv, Ukraine
E-mail: palex37@ukr.net

Iliash Nikolaie

doctor of Technical Sciences, Professor,
Honorary President of Petroschan University; Romania
E-mail: iliasnic@yahoo.com

SELF MANAGEMENT AS A FACTOR OF LIFE SUCCESS

Abstract: *the meaning and characteristic features of the phenomenon of self-management are considered. It is shown how the level of development of this ability affects the effectiveness of a person's professional activity, and thus the achievement of his life success. The general structure of personal self-government is analyzed. The theoretical provisions of the article are tested by experimental determination of the level of development of students' ability to manage themselves. These characteristics of future engineers and humanities are compared. It is proved that professional choice does not significantly affect this ability, and the decisive factors are motivation and development of moral and volitional qualities.*

Key words: *self-management, personal self-government, experimental verification, influence of professional choice, dominant factors, motivation, development of moral and volitional qualities, life success.*

Oleksandr Romanovs'kyj, Oleksandr Ponomar'ov, Iliash Nicolaie

An extended abstract of the paper on subject of:
“Self Management as a Factor of Life Success”

Problem setting. *Life practice and experience of many authoritative leaders show that in management one of the most difficult and important tasks is a developed ability to manage themselves, their actions, emotions and behavior. It has not only other goals, functions and tasks than the management of people and organizations, but also ensures the effectiveness of the management of other people and their joint activities.*

However, the problems of self-management, methods and technologies for the formation of skills and abilities of such management are still insufficiently studied. The importance and urgency of solving this problem puts it on the level of urgent tasks of

management education. The ability to manage oneself is necessary for every person and is one of the defining prerequisites for his successful personal self-realization and success in life.

Recent research and publication analysis. *Today there is no generally accepted term to denote the phenomenon, the analysis of the meaning of which is the subject of the article. The term «self-management», used by P. Drucker, J. Katzenbach, K. Keenan, A. Mackenzie and others, has become widespread. Sometimes the concept of self-management is reduced to time management as the ability to manage their time (D. Allen, A. Lakein, B. Reisberg,*

B. Tracy, T. Ferris and others). The term «ability to manage oneself» is quite accurate (O. Vikhansky, R. Griffin, P. Drucker, S. Robbins and others). Its disadvantage is verbosity. Therefore, we consider the term «personal self-government» proposed by S. Zavetny more acceptable. However, the author writes that this phrase «has not yet found significant spread in the scientific literature, although the understanding of the need and importance of human self-management is as old as the world» [4, p. 29].

The complexity of the problem of teaching people self-government determines the wide variety of individual characteristics of people. As M. Buber wrote, «every personality born in this world is something special that has never existed before, new, original, unique» [3].

Ilyin I. defines as «self-management means the will to decide about their actions and choose their life meanings, to assert their dignity and their strengths and at the same time to establish and adhere to their limits, defend their powers and fulfil their obligations languages» [5, p. 233]. A necessary condition for this is self-knowledge and self-experience as approval or condemnation of oneself and one's actions and behaviour. Bekh I. writes that «every personal value, which is at the stage of formation, goes through successive stages of experience as an activity: self-approval, self-satisfaction, self-satisfaction, self-esteem and, finally, self-pride, self-satisfaction, i.e. for that that the subject acquires a new personal value" [2, p. 85].

Self-management is complicated by the fact that people are often prone to make mistakes. B. Pascal believed that the cause of errors lies in the struggle of the senses with the mind. This collision was described by E. Fromm: «the human brain lives in the twentieth century; the heart of most people is still in stone» [11, p. 11].

The ability to manage oneself is a determining factor in life success, maximum realization of a person's personal potential and creative abilities. So it is no coincidence

that German researchers in management and business careers Berbel and Heinz Schwalbe argue that in order to succeed in life and career, you need to be able to manage yourself.

Because self-management takes place in a certain socio-cultural and material space, the person who performs it, consciously or unconsciously thinks about the reaction to their actions by other people.

Zavetny S. writes that «the process of personal self-government is not completely autonomous, especially at the beginning of human life, when social management, especially education, becomes essential, but with the achievement of moral and social maturity the individual can not only adjust social management but also change it. «However, the scientist specifically emphasizes that» the latter is not for everyone" [4, p. 37].

Because the ability to govern oneself, changing social governance, is «beyond everyone's power», the question of the relationship between freedom and self-government arises. Freedom, according to M. Berdyaev, is to become a person, to stop living according to external principles and to go beyond oneself to choose oneself, to be oneself and to be responsible for one's choices before oneself. In his opinion, «freedom is not easy, as its enemies who slander it think, freedom is heavy, it is always a burden. And people easily give up their freedom to make their lives easier» [1].

Seneca also wrote that the strongest is the one who has the strength to control himself. F. Laroche-Foucault argued that self-confidence is the basis of our confidence in others. According to W. Humboldt, the first and most important thing in life is to strive to own yourself.

Paper objective. Definition of the meaning and purpose of the phenomenon of self-management and its general structure. Identifying the relationship between the degree of development of moral and volitional qualities and the motivational sphere of the individual, on the one hand,

and the effectiveness of his ability to control himself, his actions, emotions and behavior, on the other hand.

Paper main body. Everyone strives for success in life. However, first, different people have different horizons of thinking and different scales of understanding of success and life goals. Secondly, not everyone can transform dreams into a strategy or a life trajectory of their realization. Third, there are even fewer people whose moral and volitional qualities allow them to mobilize its intellectual, physical and emotional potential for the consistent implementation of this strategy.

These situations are not limitations or insurmountable barriers to professional and personal self-realization, success in life and happiness. It is widely believed that almost all children are born talented, but the shortcomings of family upbringing, education and socialization level their abilities, reduce them to the average level. Thus, it is possible to purposefully eliminate or overcome these shortcomings and barriers to the development of creative abilities and personal potential of the child. But it is possible that this development will not concern self-management.

Therefore, the child's self-knowledge and self-confidence and abilities should be promoted as early as possible. This will accelerate her personal development, identification of abilities, aspirations and interests, the development of self-education and self-discipline. And they become the dominant factor of personal development with adulthood, form self-discipline, weaken the influence of other factors.

Self-education and self-discipline are powerful sources of human awareness of the role and importance of self-management, their actions, emotions and behaviour. Due to self-education and self-discipline in the process of personal development a clear system of life goals and values, the idea of life success and the desire to achieve it is formed. At the same time, there is an understanding that this requires not only

proper motivation, but also the ability, desire and willingness to manage themselves, their activities and behaviour.

Most people, even those who have such a desire, often lack the moral and willpower to turn it into an ability. And it, combined with motives and self-confidence, encourages real action to manage themselves, their activities and behaviour. The meaning and purpose of self-management is the formation and development of the ability, desire and willingness to set clear goals aimed at realizing their personal potential, and successfully achieve them through willpower.

The dominant influence on personal development and the formation of the ability to manage oneself is due to the fact that self-education is based on independently and consciously chosen life goals and values. The lack of pressure, even quite benevolent, from the subject of educational influence also plays an important role. Indeed, in self-education, the subject and at the same time the object is the person himself. The analysis of self-education was performed by V. Lozovoj. According to him, it is «a specific universal internal activity to provide skills, abilities, knowledge, abilities necessary for the implementation of various types of subject, practical-spiritual and spiritual activities». The scientist emphasizes that self-education is «a universal way to resolve the contradictions between the need for action to meet different (biological, social and spiritual) needs of the individual and the real possibility of their implementation» [10, p. 377].

The psychological dictionary defines self-education as «carried out by the subject of the management of activities aimed at changing his personality in accordance with consciously set goals, ideals and beliefs». According to the authors, self-education «involves a certain level of personal development, self-awareness, the ability to analyze when consciously comparing their actions with the actions of others, as well as the presence of a steady attitude to continuous self-improvement» [6, p. 312].

Culture plays an extremely important role. The famous Romanian thinker and historian Mircea Eliade emphasizes that one cannot be human without being a creation of one culture or another. Indeed, the socio-cultural space in which human life, activity and personal development take place has a tangible impact on the nature of its development. Interestingly, the moral and volitional qualities that are formed in the process of personal development, actively interact with the influences that a person experiences from the socio-cultural space.

Depending on the level of human self-development, these qualities both contribute to the further assimilation of culture and acquire the ability to filter its influences. That is, they carry out purposeful management of its cultural development. Its value lies in the fact that it is an important factor in shaping the culture of self-management, their emotions, behavior and relationships with other people. The culture of self-management not only does not contradict the manifestation of moral and volitional factors, but also enhances their effect due to the synergistic effect that arises in the formation of a culture of management.

Depending on the level of human self-development, these qualities both contribute to the further assimilation of culture and acquire the ability to filter its influences. That is, they carry out purposeful management of its cultural development. Its value lies in the fact that it is an important factor in shaping the culture of self-management, their emotions, behaviour and relationships with other people. The culture of self-management not only does not contradict the manifestation of moral and volitional factors, but also enhances their effect due to the synergistic effect that arises in the formation of a culture of management.

For several years, we have observed the development of students' ability to personal self-government and the desire to develop in this ability. The observation covered about three hundred students. Among them are 137 future IT engineers and

158 students of humanities. Processing of questionnaires and interviews showed that the profile of training is weakly correlated with the desire of students for self-development and the development of self-management, and with real achievements in the formation of their ability to personal self-government. Thus, 59 % of future engineers believe that they have managed to form the ability to manage themselves. Among the humanities there were 56 %. Significant subjectivity of self-assessments makes the difference between these results statistically insignificant.

The dominant factors in the desire of students to develop the ability to personal self-management are motivation and development. Motivation is significantly enhanced by the student's awareness of higher education as a social elevator. And in combination with interest in the future specialty and opportunities for professional activity, this motivation creates a powerful synergistic effect. It is one of the effective factors in the development of personal self-government, and with the student's first positive results becomes crucial.

We emphasize two characteristic aspects of the structure of personal self-government. First, self-government is a specific existential, which is one of the moral and volitional qualities of man. Its manifestations depend on the system of these qualities and the motivational sphere of the individual and, in turn, significantly affect their further development.

Secondly, the effectiveness of the development of the ability to self-government determines the integrity, systemic unity and balance of the internal structure of this phenomenon. In other words, it involves a sufficient degree of development of each of its components, ie the ability to manage themselves, their actions, emotions and behaviour, the nature of attitudes toward other people and building a fruitful system of relationships with them. The harmonious development of each of these components and the ability to effectively self-government in gen-

eral is a reliable basis for success in life. It also brings deep inner satisfaction to a person, especially when the result is achieved by overcoming their weaknesses, indecision, insecurity and their capabilities, fluctuations and so on. Such a victory of man over himself actively promotes the development of his determination and self-confidence, overcoming weaknesses. Moreover, this victory strengthens the psychological and moral-volitional factors of achieving its goals that determine its success in life.

Conclusion of the research. *Almost every person has a desire for personal self-realization and success in life. But it requires certain conditions.*

First, the realization of these aspirations requires a developed ability to manage themselves, their emotions, actions and behaviour. However, this skill is one of the most difficult and important tasks in the

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. *Визначальна передумова забезпечення звичного існування й розвитку індивіда, певної спільноти чи суспільства у цілому полягає в участі його у спільній з іншими людьми діяльності. А ця діяльність вимагає її належної організації й координації дій всіх її учасників. Іншими словами, вона потребує належного управління, а отже, ще й наявності професійних керівників.*

Життєва практика і свідчення авторитетних керівників дають вагомі підстави стверджувати, що в системі управлінської діяльності одним із найскладніших і найважливіших завдань постає розвинене вміння управляти самим собою, своїми діями, емоціями і поведінкою. Це управління не просто характеризується іншими цілями, функціями й завданнями, ніж при управлінні людьми, групами та організаціями, але й забезпечує належну ефективність управління іншими людьми та їхньою спільною діяльністю.

overall system of management. In addition, the phenomenon of self-management is still extremely poorly studied.

Secondly, because self-management takes place in a certain socio-cultural and material space, the person who performs it, consciously or unconsciously thinks about the reaction to their actions by other people and things. Dependence on the external environment in children is especially significant. In the process of their maturation, self-education plays an increasing role, which contributes to the development of the ability to self-government.

Third, the results of theoretical and experimental studies show that the development of human ability to control themselves, their actions and behavior depends largely on motivation and the level of development of its moral and volitional qualities.

В той же час проблеми управління самим собою та способи й технології ефективного формування стійких умінь і навичок такого управління лишаються ще вкрай недостатньо вивченими. Однак важливість і актуальність розв'язання цих проблем висуває їх на рівень невідкладних завдань менеджмент-освіти. Більш того, вміння керувати собою виявляється вкрай необхідним будь-якій людині й виступає однією з визначальних передумов її успішної особистісної самореалізації й досягнення нею життєвого успіху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, *у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Сьогодні ще не існує навіть загально прийнятого терміну для позначення того явища, аналіз сенсу якого виступає предметом даної статті. Дійсно, набув істотного поширення термін «самоменеджмент», який використовують багато авторів (П. Друкер, Дж. Катценбах, К. Кінан, А. Маккензі та інші). Дехто із вчених ідентифікує поняття самоменеджменту із тайм-менеджментом, який фактично визначає вміння*

управляти своїм часом (Д. Аллен, А. Лакейн, Б. Райзберг, Б. Трейсі, Т. Ферріс та інші). Досить точним здається термін «уміння управляти самим собою» (О. Віханський, Р. Гріфін, П. Друкер, С. Робінс та інші), але його очевидним недоліком виступає багатослів'я. У цьому контексті дещо більш прийнятним ми вважаємо запропонований С. Заветним термін «особистісне самоврядування». Однак автор пише, що це словосполучення «ще не знайшло істотного поширення у науковій літературі, хоча розуміння необхідності й важливості управління людини самою собою старе як світ» [4, с. 29].

Складність проблеми навчити людей самоуправлінню (самоврядуванню) зумовлена широким розмаїттям індивідуальних особливостей людей. Як писав свого часу Мартін Бубер, «кожна особистість, народжена у цьому світі, являє собою дещо особливе, що ніколи раніше не існувало, нове, оригінальне, унікальне». Вчений при цьому спеціально підкреслював той факт, що «кожен зобов'язаний постійно пам'ятати, що ніколи раніше на світі не жив ніхто, подібний до нього, і тому кожен призначений здійснити свою особливу місію у цьому світі» [3]. А ця особливість його місії ускладнює його навчання, в тому числі й формування його умінь управляти собою.

Стосовно ж самої сутності управління собою, І. Ільїн чітко зазначав, що «управляти собою значить волею вирішувати свої дії та обирати свої життєві сенси, стверджувати свою гідність і свої сили і в той же час встановлювати і дотримуватися своїх меж, відстоювати свої повноваження і виконувати свої обов'язки» [5, с. 233]. Але для цього необхідною умовою є самопізнання і самопереживання як схвалення чи осуд себе і своїх дій та поведінки. При цьому, як вважає І. Бех, «кожна особистісна цінність, що перебуває на стадії становлення, проходить послідовні етапи переживання як діяльності: самосхвалення,

радості за себе, задоволення собою, самоповаги і, нарешті, гордості за себе, задоволення собою, тобто за те, що суб'єкт набуває нову особистісну цінність» [2, с. 85].

Можливості управління собою ускладнює ще й та обставина, що людина часто схильна помилятися. А, як стверджував Б. Паскаль, основна причина здійснюваних людиною помилок криється в постійній боротьбі почуттів з розумом. Цю колізію дотепно описав Е. Фромм: «людський мозок живе у двадцятому столітті; серце більшості людей – все ще в кам'яному» [11, с. 11].

Уміння керувати собою виступає визначальним чинником життєвого успіху, під яким звичайно мається на увазі максимальна реалізація людиною свого особистісного потенціалу і своїх креативних здібностей. Тож далеко не випадково німецькі дослідники проблем менеджменту і ділової кар'єри Бербель і Хайнц Швальбе стверджують, що «для того, щоб домогтися успіху в житті й кар'єрі, потрібно вміти управляти собою» [12].

Оскільки управління собою відбувається в певному соціокультурному і предметно-речовому просторі, людина, що його здійснює, свідомо чи несвідомо думає про реакцію на свої дії з боку інших людей і речей. На думку Ч. Кулі, «якщо людина ніяк не усвідомлює зв'язку предмета з іншими людьми, то вона навряд чи стане й думати про нього, а якщо все ж думає, то не може, як мені здається, вважати його виключно своїм» [8, с. 134].

За результатами аналізу літератури з проблеми і своїх власних досліджень С. Заветний доходить висновку, що «процес особистісного самоврядування не є цілком автономним, особливо на початку життя людини, коли істотного значення набуває соціальне управління, особливо виховання, але з досягненням моральності і соціальної зрілості особистість може не тільки коригувати соціальне управління, а й змінювати його». Однак при цьому вчений спеціально підкреслює, що «останнє не під силу кожному» [4, с. 37].

Саме у зв'язку з тим, що здатність здійснювати особистісне управління, змінюючи соціальне управління, «не під силу кожному», постає питання про взаємозв'язок свободи і самоуправління. Свобода ж людини, за М. Бердяєвим, полягає у тому, щоб стати особистістю, припинити жити відповідно до зовнішніх принципів і вийти за межі себе самої, щоб вибрати себе, бути самим собою і нести відповідальність за свій вибір перед самим собою. Не випадково філософ писав, що «свобода не є легенькою, як гадають її вороги, що зводять на неї наклеп, свобода важка, вона завжди тягар. І люди легко відмовляються від свободи, щоб полегшити собі життя» [1].

Навіть з наведених джерел стає очевидним, що, по-перше, управління собою не є простим завданням. По-друге, воно, як важлива здатність людини, важливе для кожного, особливо для керівників і неформальних лідерів. Адже, ще Демокрит був впевнений, що тому, хто буде володарювати над іншими, необхідно спочатку владарювати над собою. Сенека ж писав, що найсильніший той, у кого є сила управляти самим собою. У свою чергу, Ф. Ларошфуко стверджував, що впевненість у собі являє основу нашої впевненості в інших. Нарешті, на переконання В. Гумбольдта, найперше і найважливіше у житті – це прагнути володіти самим собою. Існує і значна кількість навчально-методичних видань з самоменеджменту, що містять рекомендації студентам з формування навичок ефективного управління собою, своїм часом та емоціями. Як приклад, можна навести роботи О. Крикуна [7], Н. Лукашенка [9] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Не вивченими аспектами проблеми управління людиною самою собою, своїми емоціями, діями і поведінкою лишаються системність цього управління і методологія його здійснення, визначення його цілей і змісту, характеру

і загальної структури. Істотний інтерес викликає також співвідношення інтелекту, емоцій і морально-вольових чинників в організації та практичному здійсненні управління собою. Недостатньо, на наш погляд, дослідженим є і значення мотивації в управлінні собою та у забезпеченні його ефективності, а також методологія формування і розвитку здатності управляти собою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета полягає у визначенні сенсу та призначення феномену управління собою та його загальної структури як специфічного феномену. Передбачається також виявити взаємозв'язок міри розвитку морально-вольових якостей та мотиваційної сфери індивіда, з одного боку, та ефективності його здатності управляти собою, своїми діями, емоціями і поведінкою.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Практично кожна людина прагне досягти певного життєвого успіху, однак, по-перше, різним людям притаманний різний горизонт мислення й, відповідно, різний масштаб розуміння цього успіху й визначення своїх життєвих цілей. По-друге, далеко не кожна людина є здатною своїм мріям і прагненням трансформувати у чітку стратегію або у життєву траєкторію, спрямовану на здійснення цих мрій і прагнень. По-третє, ще менше існує людей, морально-вольові якості яких забезпечують їм можливість мобілізувати свій інтелектуальний, фізичний та емоційний потенціал на чітку і послідовну реалізацію цієї стратегії й успішне досягнення своїх життєвих цілей.

Наведені ситуації не слід розглядати як певні обмеження чи нездоланні бар'єри на шляху людини до бажаної професійної і особистісної самореалізації, життєвого успіху і щастя. Достатнього поширення набуло твердження, що практично всі діти народжуються талановитими, але хиби сімейного виховання, сис-

теми освіти і соціалізації істотною мірою нівелюють їхні природні здібності, зводять їх до певного усередненого рівня розвитку. Отже, одна, принаймні теоретична, можливість існує і полягає у цілеспрямованому усуненні чи доланні вказаних хиб і своєрідних бар'єрів на шляху розвитку і реалізації креативних здібностей і особистісного потенціалу дитини. Але цілком можливо, що цей розвиток не буде стосуватися навичок управління собою.

Тому вкрай необхідно якомога раніше стимулювати прагнення дитини до самопізнання і прищеплювати їй впевненість у своїх силах і можливостях. Саме це сприятиме прискоренню її всебічного особистісного розвитку, виявленню здібностей, прагнень та інтересів. Це прискорення зі всією необхідністю буде зумовлювати розвиток самовиховання і самодисципліни. Самовиховання стає домінуючим чинником особистісного розвитку під час дорослішання людини. Воно ж породжує формування самодисципліни, послаблення впливу інших чинників, насамперед зовнішнього характеру та особливо негативної спрямованості.

Самовиховання і самодисципліна – це потужні джерела усвідомлення людиною ролі і значення управління собою, своїми діями, емоціями і поведінкою. Більш того, завдяки самовихованню і самодисципліні під час особистісного розвитку формується чітка система життєвих цілей і цінностей, уявлення про життєвий успіх і прагнення досягти його. Водночас виникає розуміння того, що це досягнення вимагає від людини не тільки належної мотивації, але й здатності, бажання і готовності керувати собою, своєю діяльністю і поведінкою.

На жаль, переважній більшості людей, навіть тих, кому притаманне таке бажання, часто елементарно не вистачає морально-вольових зусиль для того, щоб перетворити його у здатність, яка у поєднанні з відповідними мотивами і

впевненістю у собі спонукає людей до реальних дій з управління собою, своєю діяльністю і поведінкою. Сенс же і призначення управління собою полягають у тому, щоб сформувати і розвинути у людини здатність, прагнення і готовність ставити перед собою чіткі цілі, спрямовані на реалізацію свого особистісного потенціалу, і успішно їх досягати за допомогою цільового умілого використання відповідних вольових зусиль.

Важливим чинником формування цих якостей виступає виховання, а вирішальним – самовиховання. Його домінуючий вплив на особистісний розвиток людини і на формування її здатності управляти собою зумовлений тим, що самовиховання ґрунтується на самостійно і свідомо обраних нею життєвих цілях і цінностях. Істотну роль у його домінуванні відіграє й відсутність можливості тиску на неї, навіть цілком доброзичливого, з боку суб'єкта виховного впливу, оскільки у разі самовиховання цим суб'єктом і водночас об'єктом виступає сама людина. Детальний аналіз феномену самовиховання здійснив свого часу В. Лозовий. Самовиховання, на його переконання, це «специфічна універсальна внутрішня діяльність щодо забезпечення навичками, вміннями, знаннями, здібностями, необхідними для здійснення різних видів предметної, практично-духовної й духовної діяльності (праці, спілкування, пізнання), розвитку й підтримки різних потенціалів (інтелектуального, комунікативного, художнього тощо)». Вчений та його співавтори підкреслюють, що самовиховання – це «універсальний спосіб розв'язання суперечностей між необхідністю діяльності для задоволення різних (біологічних, соціальних і духовних) потреб індивіда й реальною можливістю їх здійснення» [10, с. 377].

Натомість у короткому психологічному словнику самовиховання визначається як «здійснюване суб'єктом управління діяльністю, спрямованою на зміну своєї особистості у відповідності зі

свідомо поставленими цілями, ідеалами та переконаннями, що склалися». На глибоке переконання авторів, для цього самовиховання «передбачає певний рівень розвитку особистості, її самосвідомості, здатності до аналізу при свідомому зіставленні своїх вчинків із вчинками інших людей, а також наявність усталеної установки на постійне самовдосконалення» [6, с. 312].

При цьому надзвичайно важливого значення набуває ще одна обставина. Відомий румунський мислитель та історик М. Еліаде підкреслює, що не можна бути людиною, не будучи творінням тієї чи іншої культури. І дійсно, той соціокультурний простір, в якому відбувається життя, діяльність і особистісний розвиток людини, накладає відчутний відбиток на характер і спрямованість її розвитку. Досить цікаво при цьому, що морально-вольові якості людини, які формуються в процесі її особистісного розвитку, активно взаємодіють з тими впливами, яких вона зазнає з боку соціокультурного простору.

Залежно від рівня саморозвитку людини ці якості можуть просто сприяти подальшому засвоєнню культури, а й можуть набувати здатності фільтрувати масив її впливів і практично здійснювати цілеспрямоване управління своїм культурним розвитком. Цінність цього розвитку полягає у тому, що він постає важливим чинником формування культури управління собою, своїми емоціями, поведінкою та взаємовідносинами зі своїм оточенням та іншими людьми. Культура управління собою не тільки не суперечить прояву морально-вольових та інших психологічних чинників, а й посилює їхню дію завдяки синергетичному ефекту, який виникає під час формування культури управління.

Культурний розвиток включає формування багатого внутрішнього світу, чітких життєвих цілей і цілісної системи гуманістичних цінностей. Однак така сукупність важливих для розвитку особистісного самоврядування процесів не може гальмувати головного, чим виступає визначення людиною своєї життєвої стратегії й послідовне усвідомлене і цілеспрямоване підпорядкування їй своєї діяльності й поведінки. При цьому навіть доводиться відкладати виконання тих чи інших важливих, але з позицій вказаної стратегії другорядних справ.

Протягом тривалого часу автори рукопису спостерігали розвиток у студентів здатності до особистісного самоврядування і прагнення до розвитку у них цієї здатності. Під час спостереження було залучено 297 студентів у якості респондентів різних ЗВО України. Серед них 139 майбутніх інженерів ІТ-сфери і 158 студентів гуманітарних спеціальностей. Як показали результати опрацювання даних спостереження і співбесід, профіль їхньої підготовки досить неактивно корелює із прагненням студентів до саморозвитку й розвитку здатності керувати собою, а також з реальними їх досягненнями у формуванні своєї здатності до особистісного самоврядування.

Дійсно, серед майбутніх інженерів 81 особа (або 59 %) вважають, що їм вдалося сформувати здатність керувати собою. Водно час серед представників гуманітарних спеціальностей таких виявилось 90 осіб (або 56 %). Враховуючи істотну суб'єктивність отриманих самооцінок, вважаємо відмінність між цими результатами статистично незначущою. Цікаво навести також розподіл рівнів цих оцінок за трьохбальною оцінкою (високий, середній і достатній). Цей розподіл наведений у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл за рівнями здатності студентів управляти собою			
Рівні здатності	Профіль підготовки		Всього
	Інженери	Гуманітарії	
Високий	66 (81 %)	64 (71 %)	130 (76 %)

*ЛІДЕРСТВО ТА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ДІАЛЕКТИКА ЄДНОСТІ І ПРОТИРІЧ
ФЕНОМЕНІВ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ*

Продовження таблиці

Середній	9 (11 %)	16 (18 %)	25 (15 %)
Достатній	6 (8 %)	10 (11 %)	16 (9 %)
Підсумок	81 (59 %)	90 (56 %)	171 (58 %)

Тут відсотки для рівнів розвитку здатності особистого самоврядування наведені відповідно до загальної кількості студентів, у яких сформована така здатність, тоді як у підсумку наведені відсотки таких студентів від їх загальної кількості. Тому для кожного профілю

професійної підготовки студентів сума відсотків за всіма рівнями дорівнює 100 %.

Для наочності розподіл здатності студентів керувати собою за рівнями її розвитку показуємо у вигляді діаграми на рис. 1.

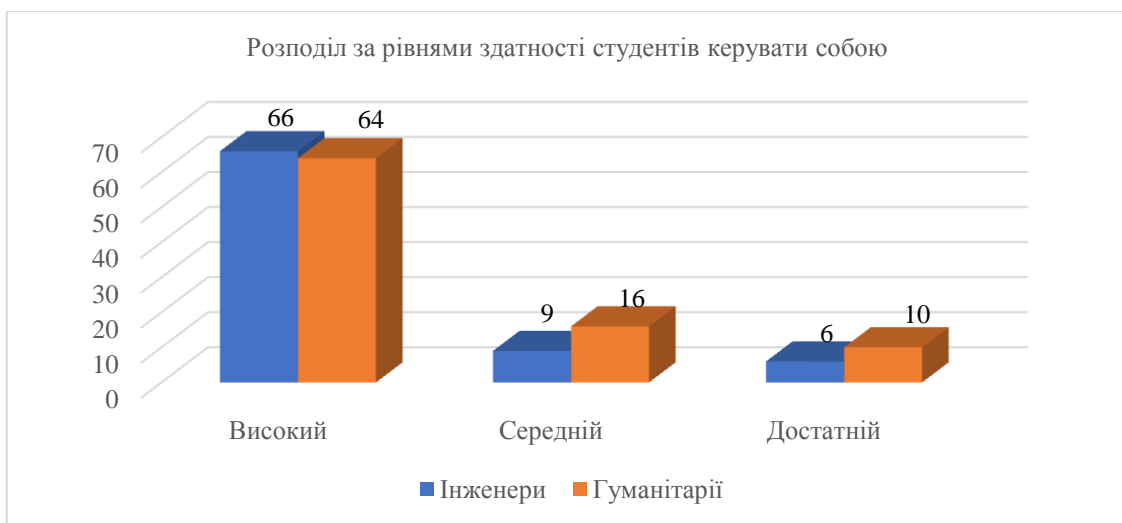

Рис.1. Розподіл здатності керувати собою за рівнями її розвитку

Домінуючими чинниками прагнення студентів розвивати свою здатність до особистісного самоуправління постають їхня мотивація і розвиненість їхніх морально-вольових якостей. Мотивацію значною мірою посилює усвідомлення студентом тієї важливої функції вищої освіти, якою постає її роль соціального ліфта. А у поєднанні з інтересом до майбутньої спеціальності й до можливостей професійної діяльності ця мотивація утворює потужний синергетичний ефект. Він вже сам собою виступає одним з ефективних чинників розвитку рівня особистісного самоврядування, а з отриманням студентом перших позитивних результатів, що досягнуті завдяки йому, цей чинник набуває вирішальної ролі.

Усвідомлення і розуміння студентом системи вищої освіти як своєрідного

соціального ліфту сприяє підвищенню мотивації його навчально-пізнавальної діяльності та якості навчання. Воно пов'язане з тією життєвою стратегією, яку студент свідомо чи підсвідомо будує для себе і тими цілями, на досягнення яких вона спрямована. В той же час наші спостереження і відверті бесіди зі студентами дозволяють дійти висновку, що, на жаль, далеко не завжди вони пов'язують життєвий успіх із професійною самореалізацією, з духовністю, культурою і мораллю. У таких випадках навіть достатній рівень розвитку самоврядування спрямовується не на ці цілі та, зрештою, цілком здатні деформувати характер особистісного розвитку студента.

Стосовно загальної структури особистісного самоврядування як одного зі специфічних індивідуально-соціальних

феноменів слід передусім підкреслити такі два характерних аспекти. По-перше, онтологічно самоврядування являє собою специфічний екзистенціал, який виступає однією з морально-вольових якостей людини. Його прояви істотно залежать від міри розвитку всієї системи морально-вольових якостей та мотиваційної сфери індивіда і помітно впливають на їхній подальший розвиток. Цей аспект умовно можна вважати відображенням зовнішніх відповідно до самого самоврядування зв'язків.

По-друге, ефективність розвитку здатності до самоврядування людини визначає цілісність, системну єдність і збалансованість внутрішньої структури цього феномену. Іншими словами, вона передбачає достатню міру розвитку кожного його складника, тобто уміння людини керувати собою, своїми діями, емоціями і поведінкою, характером ставлення до інших людей та побудовою плідної системи взаємовідносин із ними. Гармонійний розвиток кожного з цих складників і здатності до ефективного самоврядування у цілому не тільки стає надійною основою життєвого успіху, але також приносить і глибоке внутрішнє задоволення людині, особливо у разі, коли отриманий результат досягається завдяки подоланню своїх слабкостей, нерішучості, невпевненості у собі та своїх можливостях, коливань тощо. Така перемога людини над собою активно сприяє розвитку її рішучості і впевненості у собі, подоланню слабкостей. Більш того, ця перемога посилює психологічні та морально-вольові чинники досягнення нею цілей, що визначають її життєвий успіх.

Список літератури:

1. Бердяев, Н. А. (1990) Самопознание. Москва: ДЭМ. С. 335.
2. Бех, И. Д. (2000) Социогенез личности как психологическая проблема. *Теория и практика управления социальными системами*. № 1. С. 84 – 89.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Майже кожній людині притаманне прагнення до особистісної самореалізації та досягнення життєвого успіху. Але воно вимагає певних умов.

По-перше, для реалізації цих прагнень необхідне розвинене уміння керувати собою, своїми емоціями, діями і поведінкою. Однак воно є одним із найскладніших і найважливіших завдань у загальній системі управлінської діяльності. До того ж, феномен управління собою виявляється ще недостатньо дослідженим.

По-друге, оскільки управління собою відбувається в певному соціокультурному і предметно-речовому просторі, людина, що його здійснює, свідомо чи несвідомо думає про реакцію на свої дії з боку інших людей і речей. Особливо істотною є залежність від зовнішнього середовища у дітей. В процесі їхнього дорослішання все більшу роль відіграє самовиховання, що сприяє і розвитку здатності до самоуправління.

По-третє, результати теоретичних та експериментальних досліджень свідчать, що розвиток у людини здатності керувати собою, своїми діями і поведінкою визначальною мірою залежить від мотивації та рівня розвиненості її морально-вольових якостей. У якості перспективи подальших досліджень у коло наукової уваги авторів потрапили структура процесу управління собою, аналіз факторів та їхня класифікація, а також можливість розширити спектр аналізу завдяки збільшенню кількісного та якісного показників, диференціації респондентів тощо.

3. Бубер, М. (1992) *Философия человека*. Москва: АСТ. С. 592.

4. Заветный, С. А. (2008) *Личность и общество: проблемы и перспективы управления* : Монография. Киев: ПАРА-ПАН. С. 256.

5. Ильин, И. А. (1993) *Соч.* В 2-х т. Т. 1. Москва: Медиум. С. 510.

6. Краткий психологический словарь (1985) Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва: Политиздат. С. 431.
7. Крикун, О. А. (2014) Самоменеджмент : Учебное пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина. С. 344.
8. Кули, Ч. Х. (2000) Человеческая природа и социальный порядок. Москва: Идея-Пресс. С. 309.
9. Лукашевич, Н. П. (2007) Самоменеджмент : теория и практика. Киев: Ника-Центр. С. 340.
10. Морфология культуры: тезаурус (2007) За ред. В. О. Лозового. Харків: Право. С. 384.
11. Фромм, Э. (1990) Бегство от свободы. Москва: Прогресс. С. 269.
12. Швальбе, Б. & Швальбе, Х. (1993) Личность, карьера, успех. Пер. с нем. Москва : АО Изд. группа «Прогресс-Интер». С.240.
4. Zavetnyj, S. A. (2008) *Lichnost' i obshhestvo: problemy i perspektivy upravlenija* [Personality and Society: Problems and Prospects of Management] : Monografija. Kiev: PARAPAN. P. 256. [in Russian]
5. П'ин, І. А. (1993) *Soch. v 2-h t.*[Comp. in 2 vol]. Т. 1. Moskva: Medium. P. 510. [in Russian]
6. *Kratkij psihologicheskij slovar'* [Brief psychological dictionary]. (1985) Pod obshh. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Jaroshevskogo. Moskva: Politizdat. P. 431. [in Russian]
7. Krikun, O. A. (2014) *Samomenedzhment* [Self-management] : Uchebnoe posobie. Har'kov: HNU im. V. N. Karazina. P. 344. [in Russian]
8. Kuli, Ch. H. (2000) *Chelovecheskaja priroda i social'nyj porjadok* [Human nature and social order]. Moskva: Ideja-Press. P. 309. [in Russian]
9. Lukashevich, N. P. (2007) *Samomenedzhment : teorija i praktika* [Self-management: theory and practice]. Kiev: Nika-Centr. P. 340. [in Russian]
10. *Morfolohiia kul'tury: tezaurus* [Morphology of culture: thesaurus]. (2007) Za red. V. O. Lozovoho. Kharkiv: Pravo. P. 384. [in Ukrainian]
11. Fromm, Je. (1990) *Begstvo ot svobody* [Escape from freedom]. Moskva: Progress. P. 269. [in Russian]
12. Shval'be, B. & Shval'be, H. (1993) *Lichnost', kar'era, uspeh* [Personality, career, success]. Per. s nem. Moskva : AO Izd. gruppa «Progress-Inter». P. 240. [in Russian]

References:

1. Berdjaev, N. A. (1990) *Samopoznanie* [Self-knowledge]. Moskva: DJeM. P. 335. [in Russian]
2. Beh, I. D. (2000) *Sociogenez lichnosti kak psihologicheskaja problema* [Sociogenesis of personality as a psychological problem]. *Teorija i praktika upravlenija social'nymi sistemami*. № 1. P. 84–89. [in Russian]
3. Buber, M. (1992) *Filosofija cheloveka* [Philosophy of man]. Moskva: AST. P. 592. [in Russian]

Стаття надійшла до редколегії 04.12.2020